

Nya sparformer för ökade transaktionsmöjligheter och likviditetskrav

*– en studie av JAK medlemsbanks arbete för
förbättrad service och ökad tillgänglighet*

Anders Carlborg

Handledare: *Robert Hart*

*SLU, Department of Economics
Degree Thesis in Economics
C-level, 15 ECTS credits*

*Thesis No...
Uppsala, 2009*

*Nya sparformer för ökade transaktionsmöjligheter och likviditetskrav
– en studie av JAK medlemsbanks arbete för förbättrad service och ökad tillgänglighet*

Anders Carlborg

Handledare: Robert Hart

© Anders Carlborg

Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för ekonomi
Box 7013
750 07 UPPSALA

ISSN 1401-4084
ISRN SLU-EKON-EX-**No.XX**-SE

Tryck: SLU, Institutionen för ekonomi, Uppsala, 2009

Sammanfattning

JAK medlemsbank arbetar idag med att förbättra servicen genom att göra Internetbanken mer användarvänlig samt öka medlemmarnas tillgänglighet till insatta sparmedel. Traditionellt har JAK förmedlat sparande och lån men med den förändring som nu genomförs kommer det även vara möjligt att i större utsträckning göra transaktioner till och från JAK-konton. Banken är inte med i Riksbankens gemensamma betalsystem, RIX, och använder sig inte av dagslånemarknaden för att få krediter. Utlåningen utgörs av de insatta sparmedlen och för att kunna genomföra transaktioner måste banken hålla sig med likvida medel.

Denna uppsats undersöker dagens kontoformer utifrån ett kontraktsperspektiv och konstaterar att i det bundna sparandet gäller ett monetärt lånekontrakt och det fria sparandet ett oregelbundet depositionskontrakt. Från kontraktsgenomgången konstaterar studien att 94 % av det fria sparandet utgörs av förtroendevaluta.

Att JAK-banken har en stor andel förtroendevaluta är inte problematiskt så länge den är välinformerad dess in- och utflöde av pengar. Med förändrade transaktionsmönster blir det viktigt att mängden likvida medel anpassas för att kunna genomföra alla betalningar. Vid likviditetsbrist kan banken inte göra de transaktioner som medlemmarna efterfrågar vilket påverkar medlemmarnas förtroende för spar- och lånesystemet. Med en annan uppsättning kontoformer skulle banken kunna minska mängden förtroendevaluta och samtidigt möjliggöra sparande och transaktioner. Uppsatsen ger förslag på ett transaktionskonto samt ett sparkonto som komplement till baskontot.

Nyckelord: *Förtroendevaluta, Oregelbundet depositionskontrakt, Monetärt lånekontrakt, JAK medlemsbank, Likvida medel*

Termer och begrepp

Baskonto – kontoform för försparande i JAK medlemsbank

Bundet sparande – sparande där pengarna inte är tillgängliga för spararen under den angivna inlåningstiden

Efterspar – sparande knutet till ett lån, på ett för medlemmen låst konto

Fritt sparande – sparande som är tillgängligt för insättaren på anfordran

Förspar – sparande på ett baskonto i JAK

Förtroendevaluta – den mängd fritt sparande som inte uppbackas av likvida medel

Likvida medel – tillgängliga betalningsmedel

Sparfaktor – variabel som avgör hur många sparpoäng som genereras från sparande

Innehållsförteckning

1	INLEDNING OCH BAKGRUND	1
1.1	FÖRÄNDRADE TRANSAKTIONSMÖJLIGHETER	1
1.2	SYFTE	1
2	METOD OCH MATERIAL	3
2.1	METOD	3
2.2	MATERIAL	3
3	KONTRAKTSFORMER OCH FÖRTROENDEVALUTA	4
3.1	KONTRAKTSFORMER	4
3.1.1	Monetärt lånekontrakt	4
3.1.2	Oregelbundet depositionskontrakt	4
3.1.3	Jämförelse mellan de två kontraktstyperna	5
3.2	FÖRTROENDEVALUTA OCH LIKVIDA MEDEL	5
4	SYSTEM I FÖRÄNDRING	8
4.1	BETALNINGSMEDEL OCH CENTRALBANKER	8
4.2	RÄNTESTYRNING	9
4.3	JAK MEDLEMSBANK	10
5	JAK-BANKENS SPAR- OCH LÅNESYSTEM	11
5.1	FLÖDEN TILL OCH FRÅN BANKEN	11
5.1.1	Likvida medel	12
5.1.2	Medlemsdel	12
5.1.3	Poäng	13
5.2	SPARFORMER	13
5.2.1	Tre lånescenarion	14
6	SPARFORMER OCH UTVECKLINGSMÖJLIGHETER	16
6.1	INSÄTTNINGAR SOM ETT KONTRAKT	16
6.2	SPARANDE BYGGER PÅ FÖRTROENDE	17
6.3	NYA KONTOFORMER FÖR NYA TIDER	18
7	SLUTSATSER	20
	LITTERATURFÖRTECKNING	21
	<i>Böcker</i>	21
	<i>Internetkällor</i>	21
	<i>Personliga källor</i>	22

1 Inledning och bakgrund

Service i den svenska banksektorn har under de senaste åren genomgått en stor förändring med införandet av Internetbanker. Den ökade tillgängligheten till konton från hemmet har möjliggjort en självservice, privatpersoner kan betala räkningar och göra överföringar på egen hand. Självbetjäningen via Internet finns nu hos alla storbanker och kan ses som grundläggande service. Men för att kunna göra transaktioner och betalningar krävs att banken har tillgång till betalssystem som Bankgirocentralen, Dataclearingen och RIX.

De senaste fyrtio åren har det skett en konsolidering i den svenska banksektorn och antalet banker har minskat från över sexhundra till ca etthundratjugo (Svenska bankföreningen, 1). Faktorer som påverkat den utvecklingen har framförallt varit avregleringar, globalisering och ny teknik (Frisell, 2002). Datoriseringen av banksektorn som började redan på 1960-talet gjorde att de fasta kostnaderna för utveckling och underhåll av system ökade. För att täcka utgifterna som var förknippade med datoriseringen behövdes en större kundbas att fördela kostnaden över. Det är ett bidragande skäl till att många små och medelstora banker har slagits samman (Frisell, 2002).

I Sverige kontrollerar de fyra största bankerna 75 % av banksektorns totala inlåning från svensk allmänhet (Svenska bankföreningen, 2). När bankerna blir större kan de påverka prissättningen på betalningssystemen och det skapas då inträdesbarriärer för de mindre aktörerna på bankmarknaden (Konkurrensverket, 1). Den service som storbankerna erbjuder sina kunder kan bli kostsam för en liten bank.

1.1 Förändrade transaktionsmöjligheter

JAK medlemsbank har bedrivit spar- och låneverksamhet sedan början av 1970-talet. Bankrättigheterna erhöles 1997 då en lagstiftning omöjliggjorde den dåvarande strukturen som ekonomisk förening med spar- och låneverksamhet (Svensson, 2005, sid 15). Som liten aktör på den svenska bankmarknaden har JAK inte all den service som de större bankerna erbjuder i form av bl.a. kontokort och kontanthantering. För att kunna spara måste medlemmar ha ett konto i en kommersiell bank kopplat till baskontot i JAK. Traditionellt har baskontot bara fungerat som ett sparkonto och betalningar har gjorts från det förvalda kontot i en annan bank. Sedan några år tillbaka har banken som mål att öka medlemmarnas tillgänglighet till sparmedlen. Men JAKs bankverksamhet skiljer sig från de kommersiella bankernas på många olika sätt och den förändring som nu genomförs kan innebära att vissa av bankens nuvarande kontoformer måste ses över. Baskonton är i dagsläget konstruerade för att fungera som sparkonton där det kan ta upp till 30 dagar att få pengarna överförda till det förvalda kontot (JAK, 1). Med större tillgänglighet till pengarna får baskontot mer karaktären av ett transaktionskonto, vilket ställer helt andra krav på banken då det innebär ökade flöden av pengar mellan konton.

1.2 Syfte

När bankverksamheten i JAK går från att i stor utsträckning kanalisera sparmedel till låntagare till att även börja göra transaktioner, är det viktigt reda ut vilka kontrakt som gäller i de olika insättningsformer som banken erbjuder. Kontrakt bygger på avtal där förtroendet mellan parterna är centralt. Om spararna tror att banken misshåller med sparmedlen kan det leda till ett minskat förtroende och i förlängningen till ett byte av bank.

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur arbetet med att öka medlemmarnas tillgänglighet till insatta sparmedel påverkar bankens möjlighet att kanalisera sparmedel till låntagare.

För att svara på syftet kommer följande frågor att utredas i uppsatsen:
Hur kan JAK-bankens sparformer klassificeras utifrån de olika former av kontrakt som De Soto presenterar?

Kan tillgodohavanden kopplade till konton i JAK medlemsbank klassas som förtroendevaluta? Om banken skapar förtroendevaluta skall mängden uppskattas.

Hur kan konton i JAK utformas för att möta de förändrade villkor som uppstår från den förbättrade servicen som banken nu arbetar med att genomdriva?

2 Metod och material

Metoden som använts i den här uppsatsen är en fallstudie där JAK medlemsbank har undersökts. Fallstudien inbegriper ofta inslag av både kvalitativa och kvantitativa metoder (Bryman, 2002, sid 65) vilket även denna undersökning karaktäriseras av. Studiens syfte är att se hur en förändring påverkar bankens tidigare mest grundläggande funktion. Att kanalisera sparande till låntagare kräver en förståelse av de förutsättningar som banken bygger sin verksamhet på. Uppsatsen har därför en betoning på kontext och deskriptiva detaljer. Detta skapar ett sammanhang varifrån resultaten bättre kan förstås och tolkas vilket är typiskt för den kvalitativa metoden (Bryman, 2002, sid 265-266). Den kvantitativa forskningsstrategin betonar kvantifiering och syftar ofta till prövning av teorier där det skall gå att dra generella slutsatser (Bryman, 2002, sid 35).

2.1 Metod

Den kvalitativa ansatsen i denna uppsats utgår från en begreppsstruktur som syftar till att klassificera verksamhetens karaktär utifrån en kontraktsdefinition. Utifrån den gjorda definitionen analyseras bankverksamheten med en kvantitativ uppskattning av mängden förtroendevaluta i förhållande till inlåningen i banken. Begreppet förtroendevaluta används i uppsatsen för att få en bättre förståelse för JAK-bankens behov av likvida medel samt för att ge en insikt i hur kontraktsformerna påverkar in- och utlåning.

Från den analys av kontrakt och förtroendevaluta som gjorts, utarbetas sedan förslag på hur banken kan agera för att även i fortsättningen kunna tillgodose medlemmarna med ett bra spar- och lånesystem. Förslaget som presenteras är av en resonerande karaktär och visar på en generaliserad bild av hur nya kontoformer skulle kunna se ut.

2.2 Material

Det studerade materialet är hämtat från böcker, artiklar, rapporter, informationsmaterial men även från litterära källor som funnits tillgängliga på Internet. Det empiriska materialet om JAK är producerat av banken och det är därför viktigt att vara medveten om att det kan vara subjektivt utformat. Mycket av den data som analyseras kommer dock från årsredovisningen 2008 som gjorts av en extern revisor. En del av det empiriska materialet kommer från en brevkorrespondens med JAKs bankchef, Magnus Frank. Den teoretiska analysramen har utformats utifrån litterära källor och baseras på, *Money, Bank Credit and Business Cycles* (De Soto, 2002) och *Human Action – A Treatise on Economics* (Mises, 1949).

3 Kontraktsformer och förtroendevaluta

Den här delen av uppsatsen presenterar de teorier och begrepp som kommer att användas för att analysera JAK medlemsbanks spar- och lånesystem. Först presenteras en begreppsstruktur som kommer att användas för att klassificera de olika former av insättningar som är möjliga i banken. Klassificeringen utgår från olika former av kontrakt mellan sparare och bank där tidsaspekt, ägandeskap och tillgänglighet är centrala delar (De Soto, 2002). Utifrån denna klassificering kommer begreppet förtroendevaluta (Mises, 1949) att tydliggöras för att ge en bredare förståelse för den verksamhet som banken bedriver.

3.1 Kontraktsformer

Att låna pengar är idag en vanlig företeelse vid husköp och andra stora investeringar. När en vara lånas ut finns det ofta uppställda villkor som gäller för det specifika lånet. Beroende på föremålets karaktär fastställs olika krav i de kontrakt som ingås för att garantera att villkoren efterföljs. Vanliga parametrar är lånetid, lånesumma och ersättning.

De Soto (2002) ger en noggrann genomgång av olika former av kontrakt som historiskt haft en stor betydelse för hur banker hanterat insättningar och lån. En tydlig skillnad kan ses mellan två av de kontrakt som behandlas, det monetära lånekontraktet (De Soto, 2002, sid 2-4) och det oregelbundna depositionskontraktet (De Soto, 2002, sid 7-10).

3.1.1 Monetärt lånekontrakt

Ett vanligt förekommande avtal är det monetära lånekontraktet, där en bestämd mängd pengar lånas ut från en person till en annan (De Soto, 2002, sid 2-3). Äganderätten och tillgängligheten över pengarna övergår under lånets löptid till mottagaren som lovar att betala tillbaka vid lånets sluttid. Eftersom pengar är utbytbara behöver låntagaren inte betala tillbaka exakt samma pengar, bara det är samma kvalitet och mängd. Det monetära lånekontraktet är ett byte av pengars nuvärde mot ett framtida värde av pengarna och har ofta en ersättning i form av ränta till insättaren eftersom pengavärdet tenderar att minska över tid. Det väsentliga i kontraktet är att det innehåller en given tidsram under vilken tillgängligheten och äganderätten övergår. Utan tydliga kriterier gällande tidsram och eventuell ersättning kan inte ett monetärt lånekontrakt existera (De Soto, 2002, sid 2-10).

3.1.2 Oregelbundet depositionskontrakt

I ett oregelbundet depositionskontrakt överlämnar insättaren/deponenten en vara till mottagaren under villkoren att varan skall vara i säkert förvar och kunna hämtas ut på anfordran. I depositionskontraktet övergår inte tillgängligheten över föremålet till mottagaren. Syftet med depositionskontraktet är alltså ett säkert förvar som kan hämtas ut vid varje given tidpunkt (De Soto, 2002, sid 4) och för det betalar deponenten en överenskommen avgift. Liksom i det monetära lånekontraktet är varan i det oregelbundna depositionskontraktet oregelbunden, dvs ej specifik. Därför behöver det inte vara exakt samma pengar som har deponerats som hämtas ut, det väsentliga är att det är samma mängd och kvalitet. De Soto menar att man i det här kontraktet kan säga att ägandet övergår under förutsättningen att det inte äventyrar det säkra förvaret eller deponentens möjlighet att hämta ut varan när som helst. Mottagaren är obligerad att vid varje tidpunkt ha motsvarande mängd och kvalitet i säkert

förvar för alla oregelbundna depositioner. I banktermer innebär det att banken alltid måste ha kassareserver/likvida medel motsvarande alla oregelbundna depositionskontrakt tillgängliga, för att kunna lämna ut pengarna när helst deponenten önskar (De Soto, 2002, sid 8-9).

3.1.3 Jämförelse mellan de två kontraktsformerna

För att skillnaderna mellan de två kontraktsformerna skall bli tydlig kommer de nu undersökas utifrån fyra parametrar: vara, ägandeskap, tillgänglighet och tidsbegränsning.

Tabell 1, kontraktsformer

Kontraktsform	Vara	Ägandeskap	Tillgänglighet	Tidsbegränsning
Monetärt lånekontrakt	Oregelbunden	Övergår	Mottagaren	Ja
Oregelbundet depositionskontrakt	Oregelbunden	Övergår	Insättaren	Nej

Båda kontrakten innefattar hantering av pengar vilket alltså är *varan* i överenskommelsen. Pengar har karaktären av att vara oregelbunden, dvs utbytbar. Det väsentliga är att det som återges är av samma kvalitet och mängd som det som sattes in.

Ägandeskapet över insättningen kan i båda fallen sägas övergå till mottagaren men under olika förutsättningar. I det monetära lånekontraktet övergår ägandeskapet för att det är en del av kontraktet. Överenskommelsen är att personen, som mottagit pengarna, under den angivna tiden kan använda dem fritt. I det oregelbundna depositionskontraktet övergår ägandeskapet eftersom det skulle innebära oerhörda kostnader för att kunna särskilja alla depositioner från varandra (De Soto, 2002, sid 7-8). Alla pengar som deponeras i banken blandas och det blir därför svårt att ge tillbaka exakt samma pengar som sattes in.

Tillgängligheten över insättningen skiljer sig åt i de två fallen. I det monetära lånekontraktet är det mottagaren som har tillgänglighet till insättningen. Personen som gjort insättningen kan inte använda pengarna under kontraktstiden. I det oregelbundna depositionskontraktet är det personen som gjort insättningen som har tillgängligheten till pengarna. Då krävs att mottagaren vid varje tidpunkt kan tillgodose de uttag som insättarna vill göra.

Ytterligare en skillnad mellan de två kontrakten är *tidsbegränsningen*. Vid det monetära lånekontraktet finns en på förhand given tidsbegränsning. Depositionskontraktet karaktäriseras av att *varan* hela tiden skall vara tillgänglig för deponenten, vilket innebär att det inte finns någon på förhand uppgjord tidsbegränsning.

3.2 Förtroendevaluta och likvida medel

För att få en bättre förståelse för hur JAKs spar- och lånesystem fungerar kommer nu förtroendevaluta att förklaras. Begreppet används för att tydliggöra möjliga risker med att basera utlåningen på insättningar gjorda under ett oregelbundet depositionskontrakt. Vid den typen av utlåning måste banken se till att hålla en tillräcklig mängd likvida medel för att kunna genomföra alla transaktioner. Om det inte görs kan förtroendet påverkas negativt och inlåningen minska. Detta är särskilt viktigt för den bankverksamhet som JAK bedriver där all utlåning utgörs av de insatta sparmedlen. Den förbättring av servicen som nu genomförs

innebär att flödena av transaktioner kommer att förändras vilket aktualiserar det potentiella problemet med förtroendevaluta.

När mynt växlas in mot pengasubstitut och hålls som täckning kallas substituten för pengacertifikat (Mises, 1949). De representerar värdet av de inväxlade mynten och fungerar som ett smidigare betalningsmedel. Systemet med pengacertifikat förutsätter att de inväxlade mynten finns som en reserv och inte används för utlåning. Om reserverna blir utlånade så ökar mängden pengar, certifikaten kan användas som betalningsmedel samtidigt som mer mynt kommer ut i cirkulation. När mängden certifikat som finns utgivna överstiger mängden reserver kallas den överskjutande delen för fiduciary money eller förtroendevaluta (Mises, 1949).

Begreppet kan översättas till bankverksamheter som inte använder mynt. För att kunna konstatera om en bank skapar förtroendevaluta är det viktigt att se vilka kontrakt som slutits mellan insättare och mottagare av pengarna. Från genomgången av de olika kontrakten går det att göra en uppdelning mellan depositioner och inlåning vilket har stor betydelse även i det här avseendet. I det monetära lånekontraktet finns en tydlig tidsangivelse, tillgängligheten över insättningen övergår till mottagaren under den bestämda tiden. Det gör att inlånade pengar under kontraktstiden kan lånas ut utan att riskera en likviditetsrisk. I den andra kontraktsformen, det oregelbundna depositionskontraktet, finns det inte någon bestämd tidsbegränsning och deponenten har tillgång till insättningen på anfordran. Ägandeskapet över depositionen övergår dock till banken eftersom pengar är en oregelbunden vara som är svår att hålla specificerad. De deponerade pengarna blandas med andra insättningar och banken kommer inte att betala ut exakt samma pengar som har satts in, det gäller i synnerhet idag när pengar i stor utsträckning är siffror i datorer.

En insättning på ett konto kopplat till ett oregelbundet depositionskontrakt kan klassas som ett tillgodohavande för deponenten och är därmed ett pengasubstitut. Pengarna knutna till kontraktet blir för insättaren tillgängliga på begäran och kan användas för att göra transaktioner till andra konton. Om banken väljer att låna ut insättningen måste de likvida medlen alltid motsvara de uttag som deponenterna vill göra. Varje deponent ser tillgodohavandet som tillgängliga pengar, samtidigt som en ny låntagare ser lånet som giltiga betalningsmedel. På individnivå kan detta verka ohållbart. Men eftersom banker har många insättare och låntagare som inte vill ha ut sina depositioner samtidigt, räcker det att tillgodose det totala flödet av transaktioner som insättarna vill göra vid varje given tidpunkt. Enligt kontraktet skall insättningen vara tillgänglig på anfordran vilket gör att de genomsnittliga flöden av transaktioner som genomförs måste vara kända för att kunna tillhandahålla insättaren dennes deposition. Om banken har likvida medel motsvarande flödena av pengar från kontona bryts inte de ingångna kontrakten. Konton kopplade till det oregelbundna depositionskontraktet klassas som pengasubstitut och den aggregerade mängden substitut som inte motsvaras av reserver klassas därför som förtroendevaluta.

Om förtroendet för banken skulle minska eller som i JAKs fall tillgängligheten till insättningar ökar kan det uppstå en brist på likvida medel. Jag avser i analysen att uppskatta mängden förtroendevaluta som JAK-banken bidrar till att skapa, detta för att tydliggöra behovet av att hålla reserver med nuvarande form av insättningskonto. Det är särskilt viktigt när bankverksamheten förändras och medlemmarnas transaktionsmöjligheter kommer att förbättras. Om spar- och lånesystemet inte skulle klara av att hantera de nya flödena kan det leda till ett minskat förtroende för banken. Ett reducerat förtroende är problematiskt om en stor del av insättningarna är förtroendevaluta, detta eftersom det kan leda till att många

sparare vill ta ut sina pengar samtidigt. Efterfrågan på uttag blir då större än beräknat och utbetalningarna kan inte göras förrän de utlånade sparmedlen har kommit in igen. När en sådan situation uppstår är den självförstärkande och urholkar successivt förtroendet för banken (De Soto, 2002, sid 96-106). I förlängningen kan det för JAKs del innebära att medlemmar säger upp sitt medlemskap och att inlåningen minskar.

4 System i förändring

Detta kapitel ger en kort introduktion till framväxten av dagens banksystem med etableringen av centralbanker och minskande kassakrav. Vidare beskrivs övergången från reservkrav till räntestyrningen och dagens reglering av banker via Basel 2. Kapitlet avslutas med en presentation av JAK medlemsbank samt en genomgång av de förändringar banken har genomfört och ämnar göra de kommande åren.

4.1 Betalningsmedel och centralbanker

Betalningsmedel har i många samhällen under historiens gång varit viktiga för att underlätta handel. Ofta tillverkades de av en begränsad resurs, t ex ädla metaller i synnerhet guld och silver. De funktioner som betalningsmedel skulle fylla i de tidiga kulturerna var som värdemätare, värdebevarare, bytesmedel och som en möjlighet att förskjuta betalningar till framtiden (Howells, 2002, sid 220-221). Funktionen värdemätare syftar till att underlätta prissättningen av varor med en gemensam måttstock. Den värdebevarande funktionen omvandlar varor som har ett bästföre datum till ett betalningsmedel som inte blir dåligt med tiden. En jordbrukare som har ett stort överskott på mjölk kan tjäna på att sälja mjölken mot ett betalningsmedel innan den blir sur och oattraktiv på marknaden. Bytesmedelsfunktionen gör att handel inte bara kan äga rum mellan parter som har produkter, varor kan även köpas för pengar (Howells, 2002, sid 220-221).

Mynten i det medeltida Europa var tunga och otympliga. Många köpmän förde därför bok över köp och försäljning mellan kunderna, som de stämde av vid säsongens slut. På flera håll infördes system med pappersväxlar som var lätta att transportera och kunde växlas in på andra platser (Broberg, 2008). Pappersväxlarna var en tidig form av pengasubstitut som användes för att förenkla handeln och de som utfärdade växlarna kan ses som tidiga bankirer.

Under senare delen av medeltiden kom depositions- och lånekontrakten allt mer att blandas upp, det ledde till svårigheter att beräkna vilka reserver bankerna behövde för att ha likviditet motsvarande de deponerade pengarna (De Soto sid 61-63). För att råda bot på likviditetsproblematiken som blev allt vanligare i det europeiska banksystemet grundades centralbanker som skulle fungera som en sista utväg för bankerna för att få betalningsmedel. Centralbanken fick monopol på att tillverka sedlar och mynt i landets valuta och de vanliga kommersiella bankerna skulle ha hand om spar- och låneverksamhet med endast en fraktion av sparmedlen i reserver. Om bankerna drabbades av en likviditetsbrist skulle centralbanken bistå de kommersiella bankerna med pengar i form av sedlar och mynt. För att de kommersiella bankerna skulle hålla sig med tillräcklig mängd betalningsmedel för att inte drabbas av pengabrist infördes kassakrav på likvida medel (Lotsberg, 1994, sid 45). Det innebar att bankerna skulle hålla tillgångar motsvarande en viss del av sin inlåning på konto i centralbanken eller i sedlar och mynt.

I Sverige startades den första banken som gav ut sedlar 1661, sedlarna skulle kunna bytas in mot en bestämd mängd guld. Efter att ha gett ut mer sedlar än den hade täckning för tvingades den stänga och ersattes 1668 med Sveriges Rikes Ständers Bank (Riksbanken, 1). Idag har Riksbanken som mål att se till att inflationen är låg och stabil. Målet är på 2 % plus-minus 1 % och det viktigaste verktyget är styrräntan (Riksbanken, 2). Riksbanken skall också övervaka betalningssystemet och ge ut sedlar och mynt samt förvalta landets reserv av guld och valuta (Riksbanken, 1).

1994 reducerade Riksbanken kassakravet för banker till noll procent. Uppfattningen var att marknadsoperationer och lånefaciliteter var bättre lämpade för att aktivt påverka likviditeten i banksystemet. Riksbanken har fortfarande möjlighet enligt 20 § riksbankslagen uppställa kassakrav mot monetära finansinstitut på upp till 15 % av in- och upplåning (Lotsberg, 1994).

4.2 Räntestyrning

Utformningen av räntestyrningssystemet i Sverige gör att bankerna inte måste placera pengar på inlåningskonton i Riksbanken som reserver, som när det fanns uppställda kassakrav. De underskott som uppstår i betalningsströmmarna under dagen kan de banker som är med i RIX-systemet finansiera via räntefria lån från Riksbanken, intradagskrediter, mot säkerhet i värdepapper (Riksbanken, 3). Merparten av de över- och underskott som uppstår i betalningsströmmarna på den finansiella marknaden utjämnas genom att bankerna lånar och placerar hos varandra på dagslånemarknaden. De villkor som tillämpas för lån och placeringar i centralbanken är vanligen satta så att det är mer fördelaktigt att utnyttja dagslånemarknaden för att utjämna över- och underskott. Om det inte finns tillräckligt med likviditet på dagslånemarknaden tvingas bankerna att låna och placera i centralbanken. Ett underskott i banksystemets betalningar mot centralbanken kallas ett likviditetsunderskott och bankerna får finansiera detta till de villkor centralbanken bestämmer. Detta görs genom att låna eller att dra ner kontobehållningen i Riksbanken (Riksbanken, 3).

I Riksbankens system har en bank som vid dagens slut har underskott i sina betalningsströmmar rätt att finansiera detta i centralbanken över natten till utlåningsränta, samma gäller för överskott. In- och utlåningsräntan hos centralbanken sätter på så vis de yttre gränserna för dagslåneräntan då de utgör ett alternativ till dagslåneräntan. För att justera likviditeten på marknaden annonserar Riksbanken en gång i veckan sin penningpolitiska repa eller emission av certifikat (Riksbanken, 3). Riksbanken vill att bankerna skall låna av varandra på dagslånemarknaden och marknadsrepan syftar därför till att förse systemet med tillräcklig kredit så att bankerna skall slippa använda sig av lån eller placeringar hos riksbanken (Mitlid & Vesterlund, 2001).

Detta innebär att de enskilda bankerna kan låna ut en större summa pengar än vad kunderna har lånat in och finansiera detta med hjälp av dagslånemarknaden eller via lån från Riksbanken. Den reglering som begränsar möjligheten att ge ut lån är de krav på kapitaltäckning som numera regleras i Basel 2 och räntenivån på de lån de tar från riksbanken och dagslånemarknaden.

Införandet av Basel 2 beslutades av Baselkommittén 2004 och påverkar i dag bankers och monetära finansinstituts kapitaltäckning. Reglerna har införts genom EG-direktiv som är bindande för Sverige och trädde i kraft den första februari 2007 (Finansinspektionen, 1). De nya kapitaltäckningskraven syftar till att säkerställa stabilitet i det finansiella systemet. Basel 2 vilar på tre pelare, grundläggande kapitalkrav, riskbedömning och tillsyn samt informationskrav (Finansinspektionen, 2).

Med Basel 2 bestäms den maximala utlåningsnivån av bankernas eget kapital. Kapitaltäckningsgraden styrs av låntagarnas riskvikt och kan räknas ut med två metoder, Schablonmetoden och Intern riskklassificeringsmetoden. Med det här systemet kan banker alltså låna ut mer pengar än de har i insättningar om de har ett tillräckligt stort eget kapital.

Detta gäller under förutsättningen att de använder sig av dagslånemarknaden och Riksbankens krediter för att få tillgång till kapital.

4.3 JAK medlemsbank

I mitten av 1960-talet startades Riksföreningen för ekonomiskt upplysning, den kom så småningom att kallas JAK Riksförening. Enligt Svensson (2005) beskrivs ändamålet med föreningen som att upplysa om räntans skadeverkningar på samhället, samt att skapa möjligheter för människor att via samarbete nyttja räntefri finansiering. För att möjliggöra detta utvecklades ett sparlånesystem och föreningen kunde 1970 lämna sitt första lån. Under finanskrisen i början av 90-talet ökade medlemsantalet kraftigt och föreningen ombildades till JAK ekonomisk förening. 1997 ansökte JAK om att bli en medlemsbank vilket godkändes av regeringen i december samma år då föreningen fick bankoktroj (Svensson, 2005, sid 15). Ombildningen kom till stånd efter att en särskild lagstiftning hade införts som reglerade sparlåneverksamhet i större föreningar. Sedan i april 1998 drivs JAK medlemsbank med stöd av regeringens oktroj.

Det som skiljer JAK medlemsbank från de flesta andra banker i Sverige är att medlemmarna äger banken, samtidigt kan de vara både sparare och låntagare. Målsättningen i banken är att medlemmar genom samverkan kan spara och låna tillsammans under räntefria former (JAK, 2). För att täcka de administrativa kostnaderna förknippade med verksamheten betalas en medlemsavgift av alla medlemmar över 18 år. De som lånar betalar även en speciell låneadministrationsavgift som beror av lånets storlek och amorteringstid.

Sedan JAK gav ut sina första lån i början av 70-talet har verksamheten varit inriktad på sparande och lånutgivning. Medlemmar har sparat och på så sätt möjliggjort för andra att låna dessa pengar under tiden. För att balans skall råda mellan insättningar och utlåning har banken utvecklat ett poängsystem samt gett styrelsen möjlighet att justera medlemsdelen (JAK, 3). Både poängsystemet och medlemsdelen kommer att presenteras mer ingående i kapitel fem.

Eftersom verksamheten är liten har den inte kunnat erbjuda samma service som de större bankerna. Därför har alla medlemmar som har sparande i JAK varit tvungna att vara med i en annan bank varifrån de gjort uttag och betalat räkningar. Baskontot i JAK har fungerat som ett sparkonto som varit kopplat till ett förvalt konto i den andra banken, transaktioner har bara varit möjligt mellan dessa två konton.

Banken har sedan några år tillbaka arbetat för att servicen skall bli bättre. För det ändamålet har internetbanken utvecklats för att underlätta för sparare att komma åt sina sparmedel. De förändringar som banken gjort är att möjliggöra: 1, transaktioner till flera förvalda konton i både JAK och andra banker, 2, insättning av lön direkt på baskontot, 3, betalning till plusgiro och personkonto (JAK, 4). Målet är att inom en snar framtid ge medlemmarna möjlighet att betala in på bankgiro och postgiro direkt från baskontot (JAK, 4). På längre sikt är avsikten även att introducera ett kontokort kopplat till JAK-kontot (Frank, 2009-05-12, e-post).

5 JAK-bankens spar- och lånesystem

Det här kapitlet beskriver de villkor som ligger till grund för JAK medlemsbanks spar- och låneverksamhet. Den räntefria inlåningen, likvida medel, medlemsdelen och poänguträkningen granskas för att bättre förstå hur flöden till och från banken påverkas av utlåning och sparande. Kapitlet avslutas med en genomgång av de sparformer som banken erbjuder och undersöker några tänkbara lånescenarion.

5.1 Flöden till och från banken

JAK medlemsbank bedriver en intermediär bankverksamhet, de agerar som en länk mellan sparare och låntagare. För att leva upp till målsättningen att medlemmar genom samverkan skall kunna spara och låna tillsammans under räntefria former har banken utvecklat ett spar- och lånesystem, det skiljer sig markant från det system som används i konventionella banker.

Flödena av pengar som kommer in i banken består av inlåning, låneinsatser, låneavgifter, och medlemsavgifter. Pengarna som lämnar banken är huvudsakligen utlåning men banken har även kostnader i form av administration och kreditförluster. För den här studien är det in- och utlåningen som är intressant. De uppgifter som används i den fortsatta studien redovisas i tabell 2.

Tabell 2, likviditetsexponeringar på tillgångar och skulder i kkr, 2008

	På anfordran	Högst 3 mån	Längre än 3 mån men högst 1 år	Längre än 1 år men högst 5 år	Längre än 5 år	Utan löptid	Totalt redovisat värde
Tillgångar							
Kassa						27	27
Belåningsbara statsskuldssförbindelser		29 957					29 957
Utlåning till kreditinstitut	34 518			1 000			35 518
Utlåning till allmänheten		32 594	84 061	328 334	456 242		901 231
Upplupna låneavgifter		3 976	11 553	53 447	121 228	-158 524	31 680
Övriga tillgångsposter		1 040	1 344			7 448	9 832
<i>Summa tillgångar</i>	34 518	67 567	96 958	382 781	577 479	- 151 049	1008 245
Skulder och eget kapital							
Skulder till kreditinstitut	2 000						2 000
Inlåning från allmänheten	531 368	6 210	38 255	151 525	211 560		938 918
Övriga skuldposter		4 277					4 277
Eget kapital							
Låneinsatser	132	0	7 021	18 750	61 788		87 691
Övrigt eget kapital			111			- 24 752	- 24 641
<i>Summa skulder och eget kapital</i>	533 500	10 487	45 387	170 275	273 348	- 24 752	1008 245
Skillnad redovisade tillgångar och skulder	- 498 982	57 080	51 571	212 506	304 122	- 126 297	0

Källa: JAK årsredovisning 2008

Sparande i JAK ger ingen ränta, därför kan banken erbjuda räntefria lån. De insatta sparmedlen används till utlåning och det är därför viktigt att hela tiden hålla in- och utlåning ungefär lika stora. Inlåningen är gratis för JAK-banken till skillnad från vanliga banker som lånar dessa medel från dagslånemarknaden eller från Riksbanken till ränta.

Ett beviljat lån i JAK kan ses som en kostnad för banken. Ett exempel med en krona utlånad under 1 månad får illustrera detta. Låntagaren har inte gjort någon sparprestation när lånet beviljas. Kostnad för banken blir $-y$ när lånet betalas ut. Efter en månad amorterar och eftersparar (förklaras i kap 5.2) låntagaren vilket ger banken en inkomst, $2y$. Dessa två står på kontot i en månad, sedan är lånet slutbetalt och låntagaren får tillbaka sitt efterspar, y . Under tiden har y använts som utlåning till andra låntagare. Över tid så lånar alltså banken ut de insatta sparmedlen utan ränta och för de administrativa kostnaderna får de lov att ta ut en extra avgift.

I en vanlig bank så kan kostnaden för att ge ut ett lån till en låntagare sägas vara $-y(1+r)$, där r är räntekostnaden till riksbanken eller annan bank för de lånade pengarna. Om banken gjorde som JAK och krävde amortering och eftersparande skulle intäkten bli $2y$. Balansen blir då $(-y(1+r) + 2y)$, vilket är mindre än y (förutsatt att $r > 0$). Om samma ränta $(1+r)$ sedan läggs på låntagaren som banken själv lånat pengarna för hos Riksbanken blir det:

$$(-y(1+r) + 2y)(1+r) \rightarrow y(1-r^2).$$

Detta innebär att en vanlig bank med JAKs system inte skulle vara lika lönsamt, $y(1-r^2) < y$, eftersom pengarna som de lånar ut är räntebärande krediter. För att en vanlig bank skulle kunna fungera med det här systemet måste de göra ett påslag.

Fördelen med JAKs system är att de kan ge ut räntefria lån så länge de får in sparande från medlemmar, men de måste på egen hand säkerställa att systemet har tillräcklig mängd likvida medel. En kommersiell bank lånar in de medel den skall låna ut från dagslånemarknaden eller från Riksbanken till ränta och får på så sätt likvida medel för att göra transaktioner.

5.1.1 Likvida medel

JAK medlemsbank hanterar inga sedlar och mynt utan använder bara digitala pengar. Inlåningen i banken kommer av att människor sparar i olika former av konton som är fria eller bundna. Från det fria sparandet kan pengarna tas ut från kontot på begäran. Det bundna sparandet har däremot en på förhand uppgjord tidsbegränsning och pengarna kan inte tas ut under den tiden. Båda typerna av sparande kommer att behandlas mer ingående senare i det här kapitlet, i avsnittet om sparformer. Merparten av insättningarna lånas ut men en del hålls i banken i form av likvida medel. JAK är inte med i RIX samarbetet och har därför ett eget mål att ha en betalningsberedskap motsvarande 15 % av det fria sparandet tillgängligt för transaktioner (JAK, 5, sid 19). De transaktioner som görs är insättningar, uttag och överföringar. Pengarna som banken håller som likvida medel finns på konton i de tre storbankerna samt i statsskuldväxlar (JAK, 5, sid 19). Från tabell 2 går att utläsa att de likvida medlen utgörs av kassa, belåningsbara statskuldsförbindelser samt utlåning till kreditinstitut. De likvida medel som är tillgängliga för banken på anfordran uppgick enligt tabell 2 till 34 518 kkr och de som var tillgängliga inom tre månader uppgick till 102 085 kkr (JAK, 5). Dessa belopp kommer att användas som underlag i analysen för att beräkna mängden förtroendevaluta banken skapar.

5.1.2 Medlemsdel

För att ett lån skall kunna beviljas krävs att låntagaren har betalningsmöjlighet, säkerhet och är medlem. Betalningsmöjligheten prövas individuellt av banken. Hur stort belopp som får lånas beror på om något sparande har gjorts innan lånet beviljas. Den maximala summa som en medlem får ta i lån utan att ha gjort en sparprestation kallas för medlemsdel och uppgick i

maj 2009 till 350 000 kr (JAK, 3). För att få låna mer än medlemsdelen krävs ett försparande och den maximala lånesumman beror på hur många poäng den blivande låntagaren har vid tiden för ansökan. Justering av storleken på medlemsdelen är ett av styrelsens verktyg för att reglera balansen mellan in- och utlåning. Om utlåningen är liten i förhållande till sparandet kan medlemsdelen höjas. Det kan ge incitament till en ökad utlåning.

5.1.3 Poäng

För att få till stånd en balans i spar- och lånesystemet använder banken ett poängsystem där sparande genererar poäng och lån kostar poäng. *Sparfaktorn* påverkar hur många poäng som skapas, den regleras av JAKs styrelse (JAK, 3). Poängen som genereras utgår från den mängd pengar som finns på kontot, om kontot töms på pengar finns fortfarande poängen kvar, men ökningen avstannar. Uträkningen görs enligt följande formler:

Engångsinsättning

$$Kr \times månader \times sparfaktor = sparpoäng$$

Regelbundet sparande varje månad

$$(Kr + (kr \times månader)) / 2 \times månader \times sparfaktor = sparpoäng$$

Med en sparfaktor på 1,0 ger en sparad krona efter en månad ett sparpoäng. Poänguträkningen görs egentligen på daglig basis men förenklat kan den göras enligt den ovan nämnda metoden.

Sparande i JAK ger alltså ingen ränta men genererar poäng. För att ta lån måste en sparprestation göras, den skall vara klar vid sista amorteringstillfället och vara minst lika stor som lånet. Kravet på sparande bygger på att banken endast vill agera som en länk mellan sparare och låntagare. Om ingen sparade och alla medlemmar bara ville låna pengar skulle det inte finnas några pengar att låna ut. Detta eftersom JAK-banken inte lånar krediter av Riksbanken eller andra banker.

Till skillnad från sparande, som genererar poäng, så kostar JAK-lån sparpoäng. De faktorer som avgör hur många sparpoäng det kostar är lånestorlek, sparfaktor och amorteringstid. Mängden poäng ett lån förbrukar kan räknas ut genom följande formel:

$$((- \text{lånesumma} / \text{mån} + (- \text{lånesumma})) / 2 \times \text{mån}) \times \text{sparfaktor} = - \text{sparpoäng}$$

Med *mån* menas totala amorteringstiden i månader.

5.2 Sparformer

Det finns fyra olika sparformer i JAK som alla har specifika villkor kopplade till respektive kontrakt. De fyra formerna av insättning är försparande, eftersparande, stödsparende och skogskonto. Skogskonto kommer inte att analyseras i denna studie då den formen av sparande är en förhållandevis liten del av bankverksamheten.

Den vanligaste formen av insättning i JAK medlemsbank är försparande på ett baskonto (JAK, 5). Kontot kan användas för betalningar av vissa räkningar (plusgiro), överföringar till andra konton och löneinbetalningar, men fyller idag mest funktionen av att vara ett sparkonto. Det går att göra transaktioner fritt till och från kontot närhelst spararen vill, förspar är därmed ett fritt sparande. Uttag går vanligtvis på en till två bankdagar men kan ta upp till 30 dagar (JAK, 1).

Den andra formen av insättning är eftersparandet som har en förutbestämd tidsangivelse för när pengarna blir tillgängliga för spararen, det är ett bundet sparande. Kontot är kopplat till ett lån där sparprestationen inte var tillräcklig stor när lånet beviljades. Vid amorteringstidens slut kommer den totala sparprestationen vara lika stor som det ursprungliga lånebeloppet. Eftersparandet görs för att förhållandet mellan in- och utlåning i banken skall vara i balans. (JAK, 5).

Stödspår är en tjänst som innebär att sparare sätter in pengar på ett konto tillhörande ett av JAK godkänt stödspårprojekt. Sparpoängen som insättningen genererar kanaliseras till det specifika projektet (JAK, 6). När tillräckligt många sparare stödjer projektet och den totala pengasummansumman motsvarar det önskade lånebeloppet beviljas lånet. Under lånets löptid måste det på stödsparkontot hela tiden finnas lika mycket pengar insatta som det kvarstående lånebeloppet. Enligt JAKs årsredovisning från 2008 är stödspårande ett fritt sparande.

Tabell 3, inlåning från allmänheten, 2008, fördelat på inlåningsart,

<i>Fritt sparande</i>	Kkr
Baskonto (försparande)	522 900
Stödspårande	6 148
Skogskonto	2 217
Preskriberade medel	103
Summa fritt sparade	531 368
<i>Bundet sparande</i>	
Eftersparande	380 015
Pantsatt konto	27 535
Summa bundet sparande	407 550
Summa inlåning från allmänheten	938 918

Källa: JAK årsredovisning, 2008, sid 32

Från tabell 3 går att utläsa att det fria sparandet uppgick till 531 368 kkr och det bundna till 407 550 kkr. Beloppen i tabell 3 kommer att användas som underlag i analysen för att räkna ut mängden förtroendevaluta som skapas i JAK medlemsbank.

5.2.1 Tre lånescenarion

I sparlåneverksamheten finns tre tänkbara scenarion när ett lån skall beviljas. I det första har den blivande låntagaren sparat innan lånet och samlat ihop tillräckligt med poäng för att täcka poängmängden som lånet kostar. Låntagaren behöver bara amortera.

I scenario två har den blivande låntagaren gjort en sparprestation innan lånet beviljas. Men poängkostnaden är större än de genererade poängen så låntagaren tvingas göra en sparprestation i efterhand, ett eftersparande. Det här lånet inkluderar både amortering och eftersparande.

I det tredje scenariot har den blivande låntagaren inte gjort något sparande. Därför måste en sparprestation göras som är lika stor som amorteringen och varar under hela lånets löptid. Även i det här fallet måste låntagaren amortera och efterspara, men mycket mer än om försparande gjorts som i scenario 2.

För att tydliggöra de tre scenarierna ges i tabell 4, nedan, ett exempel med ett lån på 100 000 som har en löptid på 10 år. I scenario 1 täcker låntagarens sparprestation poängkostnaden för lånet. I scenario 2 har låntagaren 5 000 000 sparpoäng när lånet beviljas. I det tredje scenariot har låntagaren inga poäng när lånet beviljas.

Tabell 4, tre lånescenarion mätt i kkr

Sparprestation	Amortering/månad	Eftersparande/månad	Avgift/månad	Total lånekostnad /månad
100 %	833	0	109	942
5 000 000	833	155	109	1097
0 poäng	833	833	109	1775

Källa: www.jak.se, låneberäkning)

Lån med ett bundet sparande är den vanligaste formen av lån som banken beviljar och utgör ca 95 % av bankens utestående fordringar (JAK, 5). Det betyder att en del, eller hela sparprestationen görs under lånets amorteringstid. Lån utan bundet sparande beviljas i mindre utsträckning och lån till ej medlemmar är en försvinnande liten del.

6 Sparformer och utvecklingsmöjligheter

Syftet med denna studie är att undersöka hur JAKs arbete med att förbättra medlemmarnas tillgänglighet till insatta pengar påverkar bankens möjlighet att kanalisera sparmedel till låntagare. För att kunna ta reda på det utgår jag från tre frågeställningar: sparformerna som kontrakt, skapande av förtroendevaluta samt utvecklingsmöjligheter av spar- och lånesystemet. Jag kommer nu att studera dessa tre frågeställningar utifrån den teoretiska analysramen samt det empiriska materialet om JAK-banken.

6.1 Insättningar som ett kontrakt

JAK medlemsbank syftar till att kanalisera sparmedel till dem som vill låna. Banken har i princip tre typer av sparande: försparande, stödsparande och eftersparande. De två första är fritt sparande och det senare är bundet sparande. Den indelningen tydliggör dock inte vad som är depositioner och vad som är inlåning. För JAK är det särskilt viktigt att kunna skilja på dessa eftersom utlåningen bygger på de insättningar som medlemmar gör. Bankens tillgänglighet till insättningarna beror på de villkor som banken och insättaren kommit överens om.

I uppsatsens teoretiska analysram, tabell 1, ges en begreppsstruktur som tydliggör att tidsaspekten och tillgängligheten skiljer sig mellan depositioner och inlåning. I det monetära lånekontraktet finns en tidsangivelse för när insättningen skall betalas tillbaka, medan pengarna i depositionskontraktet skall kunna betalas ut till deponenten på anfordran. Eftersom pengarna betalas ut på begäran av insättaren har denne också tillgängligheten över insättningen. I lånekontraktet äger banken tillgängligheten till pengarna.

Tabell 1 i teoridelen, kontraktsformer, visar att vara, ägandeskap, tillgänglighet och tidsbegränsning är parametrar som är viktiga för kontrakten. I både det fria och bundna sparandet är varan pengar, som klassas som en oregelbunden vara. Ägandeskapet över insättningen övergår i båda fallen till mottagaren. Det som skiljer de två insättningsformerna är tillgängligheten och tidsbegränsningen. Det fria sparandet är fritt i den bemärkelsen att insättningen kan tas ut av insättaren närhelst det passar. Samtidigt har banken ägandeskapet och gör vad den vill med pengarna under tiden de är insatta på banken. Om delar av dessa depositioner lånas ut är det viktigt att banken ser till att kunna betala de insättare som vill ha ut sina pengar, annars bryter de mot kontraktet. Under det bundna sparandet har insättaren inte tillgång till pengarna vilket innebär att banken har både ägarskapet och tillgängligheten. Tidsbegränsningen är central i det bundna sparandet, det finns en förutbestämd tidpunkt när tillgängligheten över sparmedlen övergår från banken till spararen. Det fria sparandet har inte någon tidsbegränsning, det kan avslutas på begäran från spararen.

Tabell 5, analys av fritt och bundet sparande i JAK

Insättningsform	Vara	Ägandeskap	Tillgänglighet	Tidsbegränsning
Fritt sparande	Oregelbunden	Övergår	Insättaren	Nej
Bundet sparande	Oregelbunden	Övergår	Mottagaren	Ja

Från tabell 5 går att konstatera att det fria sparandet i JAK medlemsbank enligt de definitioner som uppsatsen behandlat är ett oregelbundet depositionskontrakt och det bundna sparandet är

ett monetärt lånekontrakt. I den fortsatta analysen kommer den ovan gjorda indelningen att gälla.

6.2 Sparande bygger på förtroende

Klassificeringen av det fria sparandet som ett oregelbundet depositionskontrakt och det bundna sparandet som ett monetärt lånekontrakt är centralt för den fortsatta analysen av spar- och lånesystemet i JAK medlemsbank, och frågeställning två, om förtroendevaluta. Eftersom det bundna sparandet klassas som ett monetärt lånekontrakt och därför inte kan bidra till att skapa förtroendevaluta kommer det inte att undersökas ytterligare i den fortsatta analysen av spar- och lånesystemet.

Viktigt för att analysera mängden förtroendevaluta, alltså den mängd fritt sparande som inte uppbackas av reserver, är bankens likvida medel. Kassakravet slopades i Sverige 1994 men eftersom JAK-banken är liten och bygger sin utlåning på medlemmarnas insättningar så använder den sig fortfarande av det. Mängden tillgångar som kan klassas som likvida medel beror på vilken tidsaspekt man lägger på likviditetskravet. Enligt årsredovisningen för 2008, tabell 2, var utlåningen till kreditinstitut som var tillgängliga på anfordran 34 518 kkr och de som var bundna minst ett år och högst fem år 1 000 kkr. De belåningsbara statsskuldförbindelserna var värda 29 957 kkr och kunde bli likvida inom 3 månader. Banken har även utlåning till allmänheten om 32 594 kkr, upplupna låneavgifter på 3 976 kkr och övriga tillgångsposter på 1 040 kkr som kommer att bli likvida inom tre månader. Det ger banken 34 518 kkr likvida medel på anfordran och tillgängliga inom upp till tre månader på 102 085 kkr.

Vid en undersökning av tillgångar och skulder, tabell 2, blir det tydligt att JAK har skulder, inlåning från allmänheten, som skall kunna betalas ut på anfordran motsvarande det fria sparandet, dvs. 531 368 kkr. Samtidigt har JAK tillgångar motsvarande 34 518 kkr vilket ger en likviditet på ca 6 %, att jämföra med målet på 15 %. För att komma upp till en reserv motsvarande målet måste de belåningsbara statsskuldförbindelserna som är tillgängliga inom högst 3 månader räknas in. För att se om JAK-banken skapar förtroendevaluta anlägger uppsatsen två tidsperspektiv: *på anfordran* och *inom tre månader*.

I det tidsperspektiv som kallas för på anfordran är skillnaden mellan inlåningen från allmänheten och tillgångarna 496 850 kkr. Det innebär att merparten av medlemmarnas fria sparande är utlånade och därmed potentiellt inte är tillgängliga enligt kontraktet. Samtidigt som deponenterna ser sina insättningar som tillgångar är de utlånade till andra medlemmar som kan ha använt dem som betalningsmedel. Från den här redogörelsen går det att konstatera att banken bidrar till att skapa förtroendevaluta eftersom merparten av medlemmarnas insättningar inte finns tillgängliga på anfordran. Med det här tidsperspektivet kan konstateras att 496 850 kkr eller ca 94 % av det fria sparandet är förtroendevaluta (enligt den definition som uppsatsen har redogjort).

Med ett längre tidsperspektiv där utgångspunkten är de likvida medlen som är tillgängliga för banken inom tre månader är skillnaden mellan inlåning från allmänheten och tillgångar 440 509 kkr. De likvida medlen motsvarar i det här fallet ca 19 % av det fria sparandet. Så även om tidsperspektivet som anläggs är på tre månader, fastän insättningarna på ett bankkonto skall vara tillgängliga inom 30 dagar, så kan banken få likviditetsproblem om många sparare vill komma åt sina pengar samtidigt. Med det här tidsperspektivet kan mängden

förtroendevaluta sägas vara skulder minus tillgångar, 537 578 kkr – 102 085 kkr, vilket ger 440 509 kkr vilket är 82 % av det fria sparandet.

Från den här analysen kan det konstateras att JAK medlemsbank skapar förtroendevaluta och att tillgängligheten till de likvida medeln är av betydelse för hur väl banken kan möta medlemmarnas transaktionsbehov. En förutsättning för den nuvarande utlåningen är att banken kan betala ut det fria sparandet till alla medlemmar som så önskar. Om det inte görs kan det skada bankens förtroende. Om medlemmarnas förtroende för JAK minskar kan det innebära att färre väljer att placera sparmedel i banken, vilket gör att banken måste dra ner sin utlåning.

6.3 Nya kontoformer för nya tider

Enligt JAKs bankchef Magnus Frank (Frank, 2009, e-post) så har det fria sparandet alltid kunnat betalas ut inom 30 dagar, som anges i kontraktet. När medlemmarnas tillgänglighet till sparmedlen ökar kan det påverka mängden likvida medel som banken måste hålla. Det är därför viktigt att se över de kontraktsformer som ligger till grund för in- och utlåningen i banken.

Om transaktionerna till och från baskontona blir fler kommer bankens poängsystem att sättas på prov. Löneutbetalningar som sätts in direkt på baskontot innebär ett ökat fritt sparande som genererar mer poäng. Om lönen sedan används några dagar senare för att betala räkningar, måste banken ha likvida medel för att kunna göra de transaktionerna. Eftersom insättningen gjort att poängmängden ökat blir det för den enskilda medlemmen mer förmånligt att ta lån. Men pengarna som genererat poängen har endast varit insatta på konton några dagar vilket gör att bankens grund för utlåning inte förändrats i samma utsträckning.

Sparpoängtillväxten sker enligt formeln: $Kr \times månader \times sparfaktor = sparpoäng$

Om till exempel en lön på 20 000 kr sätts in på baskontot och efter fem dagar används för att betala räkningar med, har de under tiden genererat ca 3 400 poäng, givet en sparfaktor på 1.0. Pengarna som sätts in på kontot ökar inte med tiden de står där utan representerar ett flöde som när det tas ut inte finns tillgängligt för banken att låna ut. På det här sättet skapas ett sparpoängsöverskott. För att anpassa sparpoängtillväxten till den faktiska mängd pengar som banken kan låna ut kan styrelsen sänka sparfaktorn. Detta kommer dock att påverka alla som har fritt sparande i JAK, oavsett om de använder baskontot som ett sparkonto eller som i fallet ovan som ett transaktionskonto.

En annan potentiell problematik kring hur JAK skall anpassa verksamheten till det nya flödet av transaktioner är mängden likvida medel. När pengar sätts in i JAK kan de antingen lånas ut, flyttas till ett konto i en kommersiell bank eller används för att köpa värdepapper av Riksbanken. Med löneinbetalningar och betalningar av räkningar, innebär det att banken kommer att få in mycket pengar som insättningar som sedan snabbt försvinner igen. Det gör att banken måste ha likvida medel för att täcka de transaktionerna och dagens krav om 15% kan komma att behöva omprövas.

Ett möjligt sätt att möta förändringarna är att se över kontoformerna som banken tillhandahåller. Den kontraktsform som ligger till grund för baskontot kan vara problematisk att använda som grund för utlåning. Tillgängligheten över pengarna är insättarens vilket gör att banken endast kan göra uppskattningar över hur mycket likvida medel de behöver för att

klara alla transaktioner. I dagsläget kan endast 6 % av de fria sparmedlen bli tillgängliga på anfordran. För att lösa denna problematik kan baskontot kompletteras med ett transaktionskonto och ett sparkonto.

Det nya transaktionskontot skulle vara ett oregelbundet depositionskontrakt där banken håller 100 % av insättningarna i likvida medel. På så sätt skulle banken inte ha några problem med att betala ut depositionerna till medlemmarna på anfordran. Kontot fungerar som ett säkert förvar varifrån in- och utbetalningar kan göras. Pengarna på transaktionskontot skulle inte ligga som grund för utlåning. Om sparfaktorn sätts till noll genereras inga sparpoäng vilket skulle göra att problematiken med en ökad mängd sparpoäng försvinner. Den här kontoformen skulle inte bidra till att skapa förtroendevaluta.

Som komplement till transaktionskontot behövs ett sparkonto. Det kontrakt som skulle ligga som grund för sparkontot är det monetära lånekontraktet, där tidsangivelsen är tydligt angiven och tillgängligheten över pengarna under kontraktstiden övergår till banken. Insättningarna kan i det här fallet ligga till grund för utlåning. Detta eftersom banken har god kontroll över hur stor inlåning de har och tydliga tidsramar för hur länge sparmedlen finns tillgängliga. Den mängd lån som beviljas utifrån dessa insättningar skulle på samma sätt som eftersparandet inte behöva uppbäckas av likvida medel, förutsatt att lånen anpassades efter insättningarnas tidsangivelser. Eftersom pengarna på sparkonton används till utlåning, skulle de generera sparpoäng. Insättningar på sparkontot är inte förtroendevaluta eftersom kontraktet som slutits är ett monetärt lånekontrakt där tillgängligheten över pengarna är bankens under den på förhand uppgjorda tidsbegränsningen.

Dagens baskonto skulle i det här förslaget behöva vissa modifieringar. Sparfaktorn skulle sänkas och högre krav ställas på de likvida medlen. Genom att sänka sparfaktorn kommer de medlemmar som vill spara använda sig av sparkontot eftersom det ger mer sparpoäng. Det modifierade baskontot fungerar som ett komplement till både sparkontot och transaktionskontot. Banken skulle behöva vara tydligare med att transaktioner från baskontot kan ta upp till trettio dagar, det framgår inte klart idag då banken gärna framhåller att transaktioner brukar ta två till tre bankdagar.

Tabell 6, förslag på nya kontoformer

Kontoform	Sparfaktor	Tillgänglighet	Likviditets krav	Tidsbegränsning
Transaktionskonto	0	Insättaren	100 %	Nej
Sparkonto	1.0	Mottagaren	0 %	Ja
Modifierat baskonto	0,5	Insättaren	50 %	1-30 dagar

Förslagen i tabell 6 anger en generell nivå på sparfaktorn för det modifierade baskontot och sparkontot. Det skulle behöva justeras allteftersom förslaget introducerades för att nivån mellan in- och utlåning i banken inte ska komma i obalans. Likviditetskravet för det modifierade baskontot i tabell 6 är satt till 50 %, vilket endast är en riktlinje. Om banken vill avstå från att skapa förtroendevaluta skall det sättas till 100 %, men då kan kontot inte användas som grund för utlåning. Tidsbegränsningen på transaktionskontot innebär att pengarna skall finnas tillgängliga på anfordran, för sparkontot att pengarna inte är tillgängliga för insättaren under kontraktstiden och för det modifierade baskontot att pengarna skall finnas tillgängliga för insättaren inom 30 dagar.

7 Slutsatser

JAK medlemsbanks arbete med att förbättra servicen för medlemmarna påverkas av den förändring som pågår i hela banksektorn. Bankärenden förutsätts idag kunna göras från hemmet via Internet vilket också är möjligt i alla stora banker. JAK-banken har därför ökat transaktionsmöjligheterna på baskontot och gjort Internetbanken mer användarvänlig. Det som dock inte genomförts är en förändring av de villkor som gäller för sparande.

Analysen av JAKs spar- och lånesystem utifrån olika kontraktsformer visar att det finns en tydlig skillnad mellan det bundna och fria sparandet, det förra kan klassas som ett monetärt lånekontrakt och det senare som ett oregelbundet depositionskontrakt. Eftersom det bundna eftersparandet inte är tillgängligt för spararen under den på förhand bestämda löptiden så påverkas det inte av förändringen inom JAK.

En stor del av det fria sparandet är förtroendevaluta vilket kan vara problematiskt vid en omställning. Sparmedlen är utlånade samtidigt som de skall finnas tillgängliga för spararen. Om banken inte kan leva upp till förväntningen att transaktioner kan göras på begäran, så kan förtroendet för spar- och lånesystemet komma att minska. JAK måste balansera mellan att använda en stor del av inlåningen till utlåning samtidigt som de ska erbjuda en god service. I dagsläget har banken god uppsikt över de genomsnittliga flödena av pengar till och från banken och har därför tillräcklig mängd likvida medel för att göra alla transaktioner. Men med den förändring som banken nu gör så kan de vanliga styrinstrumenten (sparfaktorn och medlemsdelen) bli otillräckliga. Dessa reglage är gjorda för ett system som syftar till att kanalisera sparande till låntagare, inte för ett system med stor andel transaktioner. Spar- och lånesystemet kan därför behöva kompletteras med nya kontoformer som bättre lämpar sig för både transaktioner och sparande.

Förslaget till förändring av spar- och lånesystemet som presenteras i den här uppsatsen innehåller tre olika kontoformer för insättningar. Dessa tre är anpassade till de funktioner de skall fylla för medlemmarna men också utformade för att minska andelen förtroendevaluta. På det föreslagna transaktionskontot gäller för medlemmen att transaktionen skall kunna göras från hemmet och att pengarna skall finnas på mottagarkontot inom några dagar. För banken är det viktigt att det vid varje given tidpunkt finns betalningsmedel för att göra transaktioner, varför ett likviditetskrav på 100 % är rimligt. Detta innebär att transaktionskontot inte genererar några sparpoäng och insättningarna ligger inte som grund för utlåning. Det nya sparkontot skall vara bundet på en förutbestämd tid och generera sparpoäng. Banken behöver inte hålla likvida medel utan planerar istället sin utlåning efter sparandet. Som komplement till dessa två kan baskontot modifieras och användas som ett alternativ som ger lite sparpoäng och är tillgängligt för spararen inom 30 dagar.

Samtidigt som det är viktigt att banken arbetar med att göra Internetbanken mer användarvänlig och pengarna mer tillgängliga för medlemmarna är det nödvändigt att kontostrukturerna anpassas till den nya bankverksamheten. Med införandet av ovanstående kontotyper skulle bankens transaktioner och utlåning grundas på konton som är konstruerade för dessa ändamål.

Litteraturförteckning

Böcker

Broberg Oskar. & Wachenfeldt Didrik. 2008. *Tankar om ekonomi under historien*. Skövde, JAK medlemsbank ekonomisk förening.

Bryman Alan. 2002. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö, Liber AB.

De Soto Jesus Huerta. 2002. *Money, Bank Credit and Business Cycles*. Auburn, Ludwig von Mises Institute.

Frisell Lars. & Noréus Martin. 2002. *Penning och valutapolitik 2002:3 – Konsolidering inom den svenska banksektorn: ett centralbanksperspektiv*. Stockholm, Riksbanken

Howells Peter, Bain Keith. 2002. *The Economics of Money and Finance*. Edinburgh, Pearson Education Limited.

Lotsberg Kari. 1994. *Penning- och valutapolitik 1994:2 - Riksbanken reducerar kassakraven för bankerna till noll*. Stockholm, Riksbanken

Mises Ludwig von. 1949. *Human Action – A Treatise on Economics*. New Haven, Yale University Press

Sandelin Bo. et.al. 2003. *Det ekonomiska tänkandets historia*. Kristianstad, SNS förlag.

Svensson Ann-Marie. 2005. *JAK boken – om räntefri ekonomi och ekonomisk frigöring*. Skinskatteberg, AHL originahl.

Internetkällor

Finansinspektionen, www.fi.se

1. *Att mäta kreditrisk – erfarenheter från Basel 2, 2007*, 2009-05-24, www.fi.se/upload/30_Regler/50_Kapitaltackning/10_Kreditrisk/att%20_mata_kreditrisk.pdf
2. *Kapitaltäckning (Basel 2)*, 2009-05-24, http://www.fi.se/Templates/ListPage____2914.aspx

JAK medlemsbank, www.jak.se

1. *Spara och låna, Spara, Kontotyper*, 2009-05-24, www.jak.se
2. *Vad är JAK*, 2009-05-24, www.jak.se
3. *Spara och låna, Nyckeltal*, 2009-05-24, www.jak.se
4. *Internetbanken*, 2009-05-24, kräver konto i banken, <https://jakbank.jak.se/>
5. *JAK årsredovisning 2008*, 2009-05-24, http://jak.ventus.nu/download/stamman/stamman_2009/Arsredovisning2008.pdf
6. *Spara och låna, Stödspårprojekt*, 2009-05-24, www.jak.se

Konkurrensverket, www.konkurrensverket.se

1. *Åtgärder för bättre konkurrens – delrapport 1*, 2008,
http://www.konkurrensverket.se/upload/filer/konkurrens/2008/almedalsuppdraget_08/delrapport_1_webfil.pdf

Riksbanken, www.riksbank.se

1. *Riksbankens roll i samhällsekonomin*, 2009-05-24,
http://www.riksbank.se/upload/Dokument_riksbank/Kat_publicerat/Broschyrer/Rb_roll_i_samhallsekonomin_07.pdf
2. *Penningpolitiken i Sverige*, (senast granskad 2008-07-04), 2009-05-24,
http://www.riksbank.se/upload/Dokument_riksbank/Kat_publicerat/Rapporter/2008/penningspolitiken080703.pdf
3. *Riksbankens räntestyrning – penningpolitik i praktiken*, (senast granskad 2008-02-21), 2009-05-24,
http://www.riksbank.se/upload/Dokument_riksbank/Kat_publicerat/Rapporter/2007/rantesstyrning_publication.pdf

Svenska bankföreningen, www.bankforeningen.se

1. *Bank- och finansstatistik 2008*, 2009,
http://www.bankforeningen.se/upload/bank_finansstatistik2008.pdf
2. *Banker i Sverige*, 2008,
http://www.bankforeningen.se/upload/broschyr_bankisverige.pdf

Personliga källor

Frank Magnus

Bankchef, JAK medlemsbank

E-post. 2009-05-04, 2009-05-12 och 2009-05-18

Pris: 100:- (exkl moms)

Tryck: SLU, Institutionen för ekonomi, Uppsala 2009.

Distribution:

Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för ekonomi
Box 7013
750 07 Uppsala
Tel 018-67 2165

Swedish University of Agricultural Sciences
Department of Economics
P.O. Box 7013
SE-750 07 Uppsala, Sweden
Fax + 46 18 673502